

هفتمین همایش ملی بنیاد علمی قانون یار

همایش پژوهش های علمی علوم اسلامی و انسانی در عصر نوین

بنیاد علمی قانون یار - آموزش و پرورش استان کرمانشاه - واحد پژوهش سپاه پاسداران (با همکاری و حمایت معنوی دانشگاه رازی، دانشگاه آزاد، دانشگاه فرهنگیان، دانشگاه پیام نور کرمانشاه، دانشگاه علمی و کاربردی، جهاد دانشگاهی واحد کرمانشاه، دانشگاه صنعتی کرمانشاه، بنیاد شهید و سازمان ارشاد و ...
سر دبیر علمی و مسئول برگزاری همایش: دکتر بهنام اسدی (نماینده مقالات در پایگاه های ملی و بین المللی)
تاریخ برگزاری همایش: ۸ اسفندماه ۱۴۰۳ شماره مقاله: ۷۸/۹۶۸۲ رده بندی کنگره: ب ۸۶/۶۷۷۷

بررسی ریشه های اسطوره ای مراسم پیرشالی

نسرین محمدی سراب^۱

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج

آغاماه حیدری

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد سنندج، دانشگاه آزاد اسلامی، سنندج

چکیده

مراسم مراسم پیرشالیار یک عید باستانی است و دارای ریشه های اسطوره ای است، این مراسم به دوران قبل از اسلام و حتی زرتشت برمی گردد. مراسم پیرشالیار صرفاً یک نمایش نمادین، تصادفی و بازی روستایی نیست، بلکه ریشه در فرهنگ و آیین مردمان این منطقه دارد. این مراسم دارای ریشه های اسطوره ای است و اسطوره ها از داستان ها و روایات قوی تر هستند، چون فعالیت های مافوق الطبیعه را بازگو می کنند. در این تحقیق سعی بر آن شده است با استفاده از روش توصیفی _ تحلیلی به بررسی ریشه های اسطوره ای مراسم پیرشالیار پرداخته شود و گوشه ای از این تمدن عظیم باستانی نشان داده شود. منطقه هورامان یک سرزمین باستانی و اسطوره ای است و دارای مکان های تاریخی از جمله؛ معبد هورامان، سنگ کومسا، قلعه کت و مزار پیرشالیار می باشد. رقص و سماعی که در این مراسم اجرا می شود یک سیر عرفانی دارد که ریشه در آیین مسترانیسم دارد. در این مراسم به خاطر قداسی که دارد، حضور زنان ممنوع بوده است. در اسطوره های باستان به ویژه ملت کورد، تصور مادینه (مادر بودن) برای زمین به دوران کشف کشاورزی و شروع کشت بر میگردد، به همین دلیل انسان های باستان با اعمال جادویی و مراسم خاص سعی کرده اند تا قدرت محصول دهی و برکت زایی زمین را افزایش دهند. مراسم پیرشالیار هم جزیی از این مراسم باستانی است. این مراسم، اگرچه با ورود اسلام تغییراتی کرده است، اما هر ساله با شکوه و عظمت برگزار می شود و اسطوره ای بودن خود را حفظ کرده است.

واژگان کلیدی: پیرشالیار، هورامان، اسطوره، آیین میترائیسم، رقص

^۱ نویسنده مسئول

۱- مقدمه

۱-۱- بیان مسئله

اسطوره‌ها وقایع باستانی هستند که با گذشت زمان به افسانه تبدیل شده‌اند. اسطوره‌ها بازگو کننده فرهنگ، باور و جهان بینی یک ملت و سرزمین است. «اسطوره واقعیتهای مقدس است، به همین سبب سرمشق می‌شود و در نتیجه تکرار پذیر می‌گردد، زیرا مانند الگو عمل می‌کند، به همین دلیل به مثابه توجیهی برای تمام کردارهای انسان است. اسطوره‌ها تاریخی راستین هستند که در سرآغاز زمان روی داده است و الگویی برای رفتار انسان فراهم آورده است» (چالپاده؛ ۱۳۸۱: ۲۳). مردم ایران باستان به جشن‌ها و مراسم مذهبی اهمیت خاصی می‌دادند و انجام این مراسم نقش مهمی در زندگی آنها داشته است. جشن‌ها و آیین‌های مذهبی و باستانی هر جامعه به ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی آن جامعه بستگی دارد. خاورمیانه هم که یکی از مراکز مهم ادیان، جشن‌ها و آیین‌های مذهبی است، دارای آیین‌ها جشن‌های باستانی است. «در گروه‌ها و جامعه‌های ابتدایی، جشن‌ها خود نوعی آداب و مناسک دینی است و برای خوشنودی نیروهای ماوراءالطبیعه و در پیرامون (ترتم*) قبیله برگزار می‌شود.» (روح الامینی؛ ۱۳۷۶: ۱۹)

چالپاده معتقد است که: «هر نوع جشن و مراسم مذهبی و مراسم‌های آیینی و نیایشی که در زمان حال انجام می‌شود، تکرار حادثه‌های مقدسی است که در گذشته‌ای افسانه‌ای انجام می‌شده است.

۱_ در زبان سرخ دوستان آمریکای شمالی به معنای حیوان یا گیاهی است که مورد احترام و تقدیس قبیله و وسیله تمایز قبیله‌ها از یکدیگر است.

شرکت کنندگان در این مراسم همدیگر را در ظهور نخستین زمان مقدس چنان که در ازل ظاهر شده است دیدار می‌کنند. (چالپاده؛ ۱۳۸۱: ۵۵). کردها یکی از اقوام باستانی که دارای باور، اعتقادات فرهنگی هستند که از گذشته‌های دور تاکنون توانسته‌اند با وجود حوادث گوناگون، تحولات اجتماعی و تغییر حکومت‌ها رونق و تازگی خود را حفظ کنند. اگرچه دچار دستخوش و تغییراتی شده است، اما در میان مردم همچنان دارای اصالت و احترام است.

کوه‌ها و دره‌های هورامان نیز همچون بخشی از رشته کوه‌های زاگرس انواعی از این آداب و رسوم را در دل خود به وجود آورده و پرورش داده است. تا به امروز نیز توانسته است بعضی از آنها را در سینه خود حفظ نماید.» (محمدپور؛ ۱۳۹۴: ۲۱). یکی از مراسم و آیین باستانی که دارای ریشه‌های اسطوره‌ای است مراسم «پیرشالیار» است که در منطقه هورامان کردستان هر ساله با شکوه و احترام در میان مردم برگزار می‌شود. «برجسته‌ترین مکانی که از مهرپرستی به همان کهنگی خود در منطقه بر جای مانده است، یادگاری‌های «پیرشالیار» در داخل کوهستان‌های سر به فلک کشیده اورامان می‌باشد.» (صفریان؛ ۱۳۸۴: ۴۳).

در پژوهش حاضر با رویکردی _ توصیفی تحلیلی به بررسی ریشه‌های اسطوره ای مراسم پیرشالیار پرداخته می‌شود، تا نشان بدهیم که ریشه باستانی و اسطوره‌ای این مراسم مربوط به چه دوران و زمانی است و با گذشت زمان دچار چه تحولاتی شده است؟

۲-۱. پیشینه پژوهش

سرزمین اهورایی کردستان به ویژه مناطق هورامان که مهد و خاستگاه تمدن، فرهنگ، آیین و مراسم باستانی بوده است مورد توجه بسیاری از مورخین و پژوهشگران داخلی و خارجی بوده است. مراسم پیرشالیار که یکی از مراسم‌های باستانی است، در مورد آن کتاب‌ها و مقالاتی نوشته شده و در لابلای کتاب‌های تاریخی مناطق کردنشین هم به آن اشاراتی شده است؛ در این جا به چند نمونه از این کتاب و مقاله ها بسنده می کنیم، (گیلانی و دلپاک ۱۴۰۰)

در مقاله‌ای با عنوان بازمانده آیین‌ها و جشن‌های دوران کهن در هورامان و کردستان، معتقد هستند که مراسم پیرشالیار تنها یک مراسم عروسی نیست، بلکه بازمانده جشن سده است که بعدها رنگ و بوی اسلامی به خود گرفته است. سجابی و دیگران (۱۳۹۷) در مقاله ای تحت عنوان نشانه شناسی مراسم آیینی پیرشالیار در منظر فرهنگی هورامان، بر این باور است که این مراسم از نظر شناسه شناختی از یک آیین عرفانی روایت می‌کند. صفریان (۱۳۸۴) در کتاب خود، یادداشت‌های پیرامون مهرپرستی در کردستان، به مراسم پیرشالیار اشاره کرده است. محمدپور (۱۳۹۴) در کتابی تحت عنوان پیرشالیار هورامان به طور مفصل به این مراسم پرداخته است و تعاریف کاملی در مورد بخش‌ها و مراحل مراسم

باستانی داده است. مردوخ (۱۳۸۳) در کتاب تاریخ سلاطین هورامان، چند صفحه ای را به زندگی و شخصیت عرفانی پیرشالیار اختصاص داده است و در نهایت محمودی (۱۳۵۷) در کتاب پیرشالیار هورامان هم به طور خلاصه و مختصر به این مراسم و مناطق هورامان پرداخته است.

۲. مبانی نظری

۲-۱. اسطوره و آیین

بسیاری از مراسم و آیین‌های مذهبی و فرهنگی ریشه در اساطیر و باورهای کهن دارد. اسطوره‌ها حاوی نهادهای، الگوها و مفاهیمی هستند که مردم باستان برای درک جهان پیرامون خود و پدیده‌های طبیعی از آن استفاده می‌کردند. بسیاری از این نمادها و مفاهیم به مرور زمان جنبه مقدس پیدا کرده و به بخشی از آیین‌ها و مناسک مذهبی تبدیل شده‌اند. الیاده مورخ ادیان اسطوره را نقل کننده سرگذشت قدسی و مینوی می‌داند. اسطوره را راوی واقعه‌ای می‌داند که در زمان اولین، زمان شگرف بدایت همه چیز رخ داده است، هم چنین اسطوره را راوی و بازگو کننده یک خلقت می‌داند. «اسطوره‌ها معمولاً به خدا یا رب النوع و موجودی الهی مربوط می‌شوند. اسطوره‌ها با فرهنگ‌های ابتدایی یا با دوره‌های کهن فرهنگ‌های پیشرفته پیوسته است. اسطوره، توضیح می‌دهد که چرا در آن جامعه بعضی آیین‌ها معمول است و منشأ یا پیدایش قانون و طبقه حاکم و ساختارهای اجتماعی را روشن و توجیه می‌کند و گزارش داد و ستد میان خدایان و بشر است و تعریف تکامل بعضی پدیده‌های طبیعی.» (ستاری ۱۳۷۴: ۱۰۱)

۲-۲. ریشه اسطوره آیین میترا و مهر پرستی

هاشم رضی در کتاب خود در مورد ریشه اسطوره‌های میترا این چنین می‌گوید: «پیش از آفرینش دنیا شخصی به نام زروان Zrvan بود که آن را (فر) یا (بخت) ترجمه می‌کنند. وی مدت هزار سال قربانی و عبادت کرد تا صاحب فرزندی به نام اورمزدا (خدای نیکی) شود. اما زمانی که آبستن بود متوجه شد که دو قلو آبستن شده است و صاحب دو فرزند به نام‌های اورمزدا و او اهرمن (شیطان) شد و قرار بود که هر کدام زودتر به دنیا بیایند پادشاه جهان شوند، اهرمن با نیرنگ و حيله اول به دنیا آمد و به خاطر پادشاهی

میان دو برادر اختلاف و جنگ به وجود آمد و برای میانجی و داوری میان این دو نیروی خیر و شر میترا یا داور آسمانی آفریده شد.

پس میان زرتشتیان میترا/ میتریس Mithres داور خدا و شیطان شناخته شد و ایرانیان باستان او را مهر یا میترای میانجی می نامند. (رضی ۱۳۸۲: ۲۱۷).

میترائیسم یا آیین مهر پرستی که در شکل گیری دین زرتشت نقش بسزایی داشت، ورود چندین قرن در کوههای زاگرس به حیات خود ادامه داد. وجود غارها و تخته سنگهای زیادی از جمله مسائلی است که زاگرس را به جایگاه مناسبی برای پرورش آیین حماسی و کهن فراهم کرده بود. در کهن ترین متن مکتوب بر جای مانده از کردستان که در سال ۱۳۰۵ ه.ش از ناحیه هورامان به دست آمده است و حالا در موزه لندن نگه داری می شود. ما رگه های زیادی از این آیین را به وضوح می بینیم. (صفریان؛ ۱۳۵۰: ۵۹)

۳-۲. هورامان

انسان های که در یک جامعه زندگی می کنند باید گذشته خود را بشناسند، چون بدون شناخت گذشته و تاریخ خود، در حالت بلاتکلیفی به سر می برند. ملت ها و اقوامی که گذشته ای پرافتخار دارند، در آینده نیز دارای افتخار می باشند زیرا از تجربیات آنها استفاده می کنند. هورامان یک منطقه اسطوره ای و باستانی است که از نظر تاریخی اهمیت ویژه ای دارد. این سرزمین کوهستانی در بین رشته کوههای زاگرس قرار دارد، طبیعت بکر و خشن باعث شده است تا مردمانی کوشا و پرتلاش باشند. مردمان آنجا به آبادانی اهمیت ویژه ای می دهند. این منطقه با قرار گرفتن در همسایگی تمدن های بزرگ چون بابلی ها، آشوری ها، لولو ها، پارت ها و ارمنی ها موجب شده که فرهنگ و تمدن غنی و پرباری داشته باشند. «هورامی واژه اصیل زبان فارسی است که به دست فراموشی سپرده شده و به جای آن کلمه ی «هورآمان» واژه ای اصیل و محلی است و دارای معانی زیادی از جمله؛ فردی که آراسته به صفات پسندیده و برتری های خداداده اش «هورآمان» گویند، آتش مشعل و فروزان را نیز «هورآمان» گویند». (سلطانی هورامی؛ ۱۳۳۰: ۳۵۵). از جمله سرمایه های باستانی و اسطوره ای مردم هورامان، لباس پوشیدن، خوراک، زبان، ترانه های محلی و اعیادی که هر ساله برگزار می شود، نام برد. یکی از

مراسم باستانی هورامان، مراسم «پیرشالیار» یا «جه ژنه و پیری» است، این مراسم هر ساله با شکوه و عظمت خاصی در «هورامان تخت» که روستایی بزرگ در منطقه است و در اصطلاح خودشان «شار» یا «دگا» می گویند، برگزار می شود «هورامی ها زرتشتی بوده، نور و روشنایی را مقدس و مظهر قدرت پروردگار دانسته اند و زرتشت را پیامبر بر حق و اوستا را کتاب دینی خود دانسته اند و اهورامزدا را خدای یکتا دانسته و پرستش نموده اند.» (شیدا؛ ۱۳۸۳: ۲۱)

۴-۲. پیرشالیار

بابا مردوخ در کتاب تاریخ خود پیرشالیار را این چنین معرفی می کند: «سیدمصطفی، مشهور به «پیرشالیار» اهل هورامان کردستان، مردی فاضل و عارف، معاصر قطب الطریقه شیخ عبدالله گیلانی (۵۶۱_۴۷۱) و از منسوبان آن بزرگوار بوده است. از زادگاه خود برای کسب دانش و اخذ طریقه تا بغداد رفته و پس از خاتمه کار و رسیدن به مطلوب، مراجعت کرده است. سید مصطفی از سادات حسینی است و نسبشبه سید علی عربضی از فرزندان امام محمد باقر منتهی می شود.» (روحانی؛ ۱۳۸۲: ۴۷) پس بنابر گفته روحانی، پیرشالیار پیرو مکتب عرفانی قادریه بوده است و از طریقت آنها پیروی کرده است.

پیروان قادریه مراسم خود را آشکارا با حضور عده زیادی از مشاهیرین انجام می دهند و پیروان این طریقت، وصول به حق و درک حقیقت و صفای روح را در قبل و قال و سماع می دانند و بر این عقیده هستند، لذت جسم موجب شادمانی روح می شود، به همین جهت مجالس خود را با حضور مرشد دف میزنند و آهنگ مخصوص سر و گردن خود را ابتدا آهسته و به تدریج سریعتر حرکت می دهند.

۱. دگا در ایران باستان به محل تجمع و سکونت های دائمی گفته می شود.

پس از چند ساعت حال و شغف عرفانی دست می یابند و درویش در این مرحله بیخودی که گویا از باده وحدت سرمست شده، انواع رفتارهای خارق العاده مثل، سیخ و خنجر به گلو و شکم و چانه خود می کنند و این حرکات را چندین مرتبه انجام می دهند. (صفی زاده؛ ۱۳۷۸: ۱۶۴). در آیین میترائیسم، جوانان تازه وارد وقتی به پیشگاه میترا معرفی می شدند، باید هفت مقام از درجات هفت گانه مهرپرستی را پشت سر بگذارند که مقام پیر آخرین درجه و مرحله ای از مقام های هفتگانه آیین میترائیسم بوده است. پیر در

اعتقاد و باور میتراپی بالاترین و مقدس ترین جایگاه را داشته و میترا و جانشینان وی بر روی زمین پیوند یافته است.

۲_۵. معبد هورامان

کاوندیش در کتاب خود، از معبد به عنوان جزیره آفرینش یاد می کند و می گوید: «معبد به عنوان مکانی جهت حفاظت از تندیس خدا به عنوان مرکزی جهت پرستش و جایی برای دسترسی به خدا بوده، هر معبد از دیدگاه اسطوره شناسی و معماری، به مثابه بازآفرینی سنگ جزیره آفرینش تلقی می شد، یعنی جایی که نخستین خدا فرود آمد، و سرپناهی به وی داده شده بود. بر اساس اسطوره ها قبل از آفرینش کیهان هرج و مرج وجود داشت، آب سطح زمین را پوشانده بود، تاریکی غلبه داشت و خدایی در کار نبود. پس از میان آبها جزیره ای گلین ظاهر شد در اینجا، نخستین ضریح مقدس هویدا گشت.» (کاوندیش: ۱۳۸۷: ۱۴۰)

معبد باستانی هورامان یکی از معابد باستانی ایران است که در جنوب شرقی هورامان قرار دارد. هر ساله در این معابد آیین ها و مراسم باستانی با حضور گسترده مردم انجام می شود. جالیاده اسطوره شناس معروف معتقد است که: «هر پدیده ای در گیتی چه مجرد باشد، چه مجسم، نمونه مینوی و مثالی افلاطونی وار دارد که برین و ناپیدا است. هر چیزی که در گیتی پدیدار شود در همان زمان به صورت مینویی «آسمانی» نیز وجود دارد. از نظر بند هشتی مرحله مینوی بر مرحله دنیوی پیشی دارد. از نظر پیشینیان معبد نمونه ی اعلای مقدس و دارای نمونه مینوی است.»

(جالیاده: ۱۳۸۴: ۲۰). معابد هورامان شامل چند بخش است:

۲_۵_۱ چله خانه

معابد و چله خانه ای که در هورامان وجود دارد، به زمان آیین میترائیسم برمی گردد. «پرستندگان میترائیسم (مهر) غالباً پرستش خود را در دخمه هایی که در دل صخره ها می کنند و به عنوان جایگاه مقدس برمی گزیدند، برگزار می کردند و ترجیح می دادند که این پرستشگاه در جایی باشد که چشمه ای از خاکش می جوشد و یا نهری از کنارش می گذرد. محراب پرستشگاه کنده کاری از میترا در حال قربانی

کردن گاو داشت. کشتن گاو بدین صورت بوده که میترا جانور وحشی را می‌کشد و پایش را گرفته و به درون غار می‌کشانند و آنگاه تیغی پهن در سینه حیوان فرو می‌کرد. (قدیانی؛ ۱۳۴۲: ۹۳). چله خانه هورامان یک مکان دست ساز است که از سنگ درست شده است و سقف آن هم از سنگ است. در کوچکی دارد که تنها یک نفر آن هم به صورت خمیده می‌تواند وارد شود. « در بیرون اتاق یک تخته سنگ بزرگ مسطح قرار دارد که روی آن تعدادی قلوه سنگ به اندازه یک حبه قند قرار دارد. قلوه سنگ ها را به طور تقریبی به دو دسته تقسیم می‌کنند و سپس جفت جفت کنار هم قرار می‌دهند و بر این باور هستند که اگر سنگ ها به صورت جفت در آید خواسته و آرزوی آنها برآورده می‌شود و اگر به صورت تک یا فرد در آید خواسته آنها برآورده نمی‌شود». (رثوف پور؛ ۱۳۹۴: ۵۶)

۲-۵-۲. رسم چله کشی

رسم چله کشی که در دخمه‌ها و غارها انجام می‌شد. این رسم در اسلام و آیین میترائیسم وجود داشت در دین اسلام در جاهایی مانند غارها و دخمه‌ها شخص چله کش به مدت ۴۰ روز در درون غار به ریاضت و تهذیب نفس می‌پرداخت. چله کشی در میان صوفیان و طریقت مرسوم بوده است، اما در آیین زرتشتی ریاضت و چله کشی و تهذیب نفس نقش و جایی نداشت و تمام تلاش خود را صرف عمران و آبادانی و خوشگذرانی می‌کردند.

در آیین میترائیسم هم رهبران دین در درون غارها و دخمه‌ها به عبادت و ریاضت می‌پرداختند، قدمت و پیشینه مراسم چله کشی و چله خانه در منطقه هورامان به دوران میترائیسم و مهرپرستی بر می‌گردد. پس غارها نقش بسزایی در ادیان ها دارد. الیاده در مورد ریشه اسطوره غارها این چنین می‌گوید: « در دوره پارینه سنگی غارها از اهمیت دینی برخوردار بودند. در دوره‌های پیش تاریخی، غار که اغلب به هزار تو تشبیه می‌شد و یا به شکل آیینی به آن تغییر شکل می‌داد، بی‌درنگ صحنه رازآموزی و مکان دفن مردگان می‌شد. هزارتو به نوبه خود، با تن زمین مادر همسان گرفته شد. نفوذ به درون یک هزار تو، با بازگشت رازآلود به مادر یکی بود.» (چالیاده؛ ۱۳۸۱: ۶۶). سنگ کومسا

اعتقاد به سنگ‌های مقدس در میان ادیان و ملل وجود دارد. «اگر سنگی یافت شود که از نیروی ماورا الطبیعه برخوردار است از این جهت است که روحی خود را با آن مربوط ساخته است. استخوان یک مرده

با خود (مانا*) دارد، زیرا شیخ با استخوان همراه است، انسان می تواند با یک شیخ یا روح چنان رابطه نزدیکی داشته باشد که با مانای درونش و آن را چنان هدایت کند که به خواسته هایش جامه عمل بپوشاند.» (میرالیا ده؛ ۱۳۸۱: ۱۲۴)

سنگ کومسا در درون معبد باستانی هورامان قرار دارد، این سنگ قسمتی از آن زیر زمین قرار گرفته و قسمت بزرگتر آن زیر خاک است. مردم منطقه معتقد هستند که این سنگ نیروی ماوراءالطبیعه دارد و موجب خیر و برکت برای مردم و منطقه می شود. رثوف پور در کتاب خود (پیرشالیار) معتقد است که سنگ کومسا در زمانی مشخص شکسته می شود و مردم برای تبرک خرده سنگ ها را میان خود تقسیم می کنند، اما نکته جالب این جاست که به همان شکل خود باقی می ماند انگار که اصلاً سنگ شکسته یا خرد نشده است و این بیانگر تقدس سنگ کومسا است.

۲_۵_۳_ مکان مقدس

مکان مقدس مکانی است که در اعتقادات و ادیان باستانی، مبارک و مقدس است و مردم آن منطقه هر ساله در زمان و مکانی خاص آیین ها و مراسم خود را برگزار می کنند .

*نیروی ماوراءالطبیعه است . اما خود را به صورت نیروی فیزیکی یا هر خیر و فضیلتی که انسان در اختیار دارد، نشان می دهد.

مکان مقدس در پی یک گسیختگی و شکاف در سطوحی که ارتباط با جهان ماوراءالطبیعه و واقعیت های متعالی و مافوق تجربه بشری را امکان پذیر می سازد، خود را تشکیل می دهد. در چنین مکانی است که انسان می تواند با جهان دیگر، جهان موجودات الهی یا نیاکان ارتباط برقرار کند. یک مکان می تواند از طریق یک تجلی قدسی تقدیس شود، اما انسان ضمناً می تواند با اجرای بعضی از مراسم و آیین های خاص یک مکان مقدس بسازد. پس مکان مقدس جایی است که ارتباط برقرار کردن میان این دنیا و آن دنیا را در اوج آسمان و یا در اعماق دنیای خدایان یا دنیای مردگان از آنجا امکان پذیر باشد، مثلاً در اسامی بعضی از معبد و شهرهای سلطنتی بین النهرین نمایان است، مثلاً: نیپور (nipur) ، لارسا (larsa) بابابل که به نام (راه ارتباط میان آسمان و زمین خوانده شده است). (جالیا ده؛ ۱۳۹۲: ۱۹۶)

۲-۵-۴_ گذرگاه مقدس _ میدان جم _ قلعه کت

این گذرگاه که مابین (میدان تجمع) و سنگ کومسا قرار دارد. این مکان، جایی مقدس است و مردم منطقه معتقد هستند که عبور از آنجا باعث شفا و سلامتی بیماران و دفع ارواح می‌گردد. میدان جم در جوار مزار « پیرشالیار » واقع شده است و هر ساله بعد از گذشت چهل و پنج روز از فصل بهار مراسم کومسا در این میدان برگزار می‌شود. (محمودپور؛ ۱۳۹۴: ۸۵)

قلعه کت در شرق معبد مشرف به روستای بلبر قرار دارد. مردم منطقه معتقد هستند که این قلعه در دوران باستان محل تاخت و تاز هخامنشیان بوده است و یا احتمالا محل زندان ضحاک بوده است.

۲-۵-۵_ درخت مقدس

در معبد هورامان درختی تنومند وجود دارد. مردم منطقه این درخت را مقدس و با برکت می‌دانند، باعث شفای بیماران می‌دانند. در قسمت دیگر این درخت، درخت دیگری وجود دارد که از آن برای شفای نازایی زنان یاد می‌کنند. «برخی از درختان در فرهنگ بسیاری از اقوام باستانی جایگاه ویژه‌ای داشته‌اند و نمادی از ایزد، کیهان، زایش، باروری، دانش و حیات به شمار می‌آمدند. افزون بر آن کهنسالی، سرسبزی و جوان شدن شاخه‌های درخت هم انگیزه‌ای برای تقدس و برکت زایی درختان بوده است. برای اقوام درخت را همچون عناصر دیگر طبیعت مقدس می‌شمارند و از آن یاری و برکت می‌طلبیدند. درخت صورت و نماد تطور و نو شذگی انگاشته شده است که یادآور اسطوره بازگشت جاودانه به اصلی است.» (علیزاده؛ ۱۳۹۸). اکثر مردم ایران در دوران باستان قوای طبیعت را می‌پرستیدند و آن را « دیوی diva می‌گفتند و تجسم نیروهای طبیعی مانند؛ آب، خاک، باد، سنگ، درختان و ... آیت. در کل طبیعت پرستی و عقیده به وجود خدایان گوناگون هسته مرکزی عقاید آریاییان را تشکیل می‌داد و به وجود خدایان شر در مقابل خدایان خیر عقیده داشتند.

۲-۵-۶_ زمان مقدس

مراسم و آیین‌های منطقه هورامان دارای زمان و مکان مقدس است و مردم منطقه هر ساله با شور و اشتیاق فراوان آن را برگزار می‌کنند. روز کومسا که از اعتقادات باستانی مردم هورامان است هر ساله به

مدت سه روز (چهارشنبه تا جمعه) و نیز روز (تربی) با شکوه و عظمت برگزار می‌شود. «هر نوع جشن و مراسم مذهبی و آیینی و نیایش که در زمان حال انجام می‌شود، تکرار حادثه‌های مقدسی است که در گذشته افسانه‌ای انجام شده است. این مراسم و آیین‌ها هنوز تمام نشده است.

همراه با هر جشن و مراسم دوره ای شرکت کنندگان همان زمان مقدس را در می‌یابند، شرکت کنندگان در این مراسم همدیگر را در ظهور نخستین زمان مقدس چنانکه در ازل ظاهر شده است، دیدار می‌کنند. انسان مذهبی در دو نوع زمان زندگی می‌کند، که زمان مقدس مهمتر است. انسان مذهبی منحصر از زندگی در آنچه که زمان حال نامیده می‌شود برمی‌تابد و دوباره به دست آوردن زمان مقدس، که از دیدگاه ابدیت همسان است تلاش می‌کند.» (جاپاده؛ ۵۵_۵۶:۱۳۷۵)

۲_۵_۷ پرواز جادویی

پرواز به آسمان یکی از آرزوهای دیرینه بشر بوده است، که در اسطوره‌ها به زیبایی تبلور یافته است. در اسطوره‌های ایران مثل شاهنامه روایتی از «درخشیدن جم در آسمان»، «پرواز جادویی زال»، «آسمان پیمایی کاووس» و «عروج کیخسرو» وجود دارد. نیروی پرواز در زمان اساطیری، بین همه انسان‌ها مشترک بوده است، به طوری که تصویری‌های اسطوره‌ای «تصویر روح به شکل پرنده» تقریباً در سراسر جهان یافت می‌شود. جالبه در مورد پرواز جادویی این چنین می‌گوید: «هوکت (Hocrt.AM) درباره حق با کمیت پرواز جادویی آن را بخش جدایی ناپذیر از نهاد خدا_شاهان در نظر می‌گیرد. شاهان آسیای جنوب شرقی و اقیانوسیه، از منزلت رفیعی برخوردار بودند و هم شأن خدایان قلمداد می‌شدند و هرگز نباید پا بر زمین می‌گذاشتند و مانند خدایان در هوا پرواز می‌کردند. خدا انگاری شاهی تاریخی طولانی دارد و حتی پیش تاریخی در مشرق زمین دارد.» (الیاده؛ ۹۷:۱۳۸۱)

مردم هورامان معتقد هستند که پیرشالیار در روز عروسی خود، زمانی که مردم مشغول برگزاری مراسم بودند، پس از چند بار چرخیدن در بالای سر مردم به نقطه‌ای رفته و غیب شده است. پیرشالیار علاوه بر اینکه در روز عروسی قدرت پرواز کردن را به دست آورده، قدرت غیب شدن هم داشته است.

غیب شدن نوعی عبور کردن و گذشتن از زندگی معمولی است که تنها مختص افراد مقدس و شاخص است و یک توان معنوی و نیروی مافوق بشری که نزد مردم ماندگار می‌ماند. در اعتقادات باستانی پیران هورامان غیب شدن توسط چند نفر از پیران انجام شده است، از جمله «پیرمحمد غیبی» در نزدیکی روستای «هانه گرمه له» و دو نفر از پسران پیرشالیار بوده است و «پیراسم» پسر دیگر پیرشالیار که مورد خشم پدر واقع می‌شود و به دعای پدرش غیب می‌شود. (محمودپور؛ ۱۳۹۴: ۱۱۱)

۲-۶ ریشه شناسی واژه (پیر) (شالیار)

پیرشالیار» واژه‌ای کهن و اسطوره‌ای است که در میان منطقه هورامان دارای احترام ویژه‌ای است. این کلمه از دو بخش «پیر» و «شالیار» تشکیل شده است. کلمه «پیر» در عرف و عادت کهن منطقه شخصی بوده است، که دارای کمالات معنوی و تمام مراحل سیر و سلوک را ملی نموده است و «شهریار» که برای کلیه قدرت سیاسی می‌نشسته است. (صفریان؛ ۱۳۸۴: ۴۳)

واژه «پیر» در باور زرتشتی به معنای (مراد، پیشوا و شیخ) است. این کلمه بازگو کننده فرهنگ باستانی مردم منطقه است. «کردها پس از اسلام که بر باور خورشید پرستی «میتراثیسم» بودند، واژه پیر را در بن مایه های دیرین و شناخت شده، این باور مختص رهبران دینی بوده است.» (کورانی؛ ۱۳۸۳). در آیین میتراثیسم، برای رسیدن به مقام «پیر» باید هفت مقام از درجات هفت گانه مهرپرستی را پشت سر بگذارند تا بتوانند به مقام «پیر» که آخرین درجه از مقام های آیین میتراثیسم است، دست پیدا کنند.

شالیار، دارای معانی مختلفی است، پیر+شا+لیار. پیر: توانایی روحانی و دینی است که نزد مردم جایگاه ویژه ای دارد. شا: توانایی زمینی و حاکمیتی صاحب فر در فرهنگ کهن ایرانی است، این واژه در ساختارهای دیگری هم به کار می رود؛ شاهنگ، شادتر..... . لیار: (ل+یار: یاری دهنده، مانند، هم سان) (محمودی؛ ۱۳۹۳: ۳۳). رشیدی در کتاب دانشنامه مزدیستاه پیر شالیار را پیری روحانی می داند که از مغان زرتشتی بوده است و در هورامان کردستان زندگی کردن است و از این پیر کتابی به نام «معرفت» بر جا مانده است.

13

مردم منطقه معتقد هستند که توزیع گردو یک منشا اسطوره‌ای دارد و این کار نوعی شکرگزاری برای تولد «بابا خداداد» که از پیرهای مشهور محله است انجام می‌شود.

۲_۷_۲_ کوته کوته (k tek.te)

بعد از توزیع گردو تا روز سه‌شنبه هیچ مراسمی برگزار نمی‌شود و در روز سه‌شنبه جوانان و نوجوانان به چهره خود ماسک می‌زنند و در میان محله‌های روستا با صدای (کوته کوته) فریاد می‌زنند و از مردم شیرینی و تنقالت و پول دریافت می‌کنند. مردم منطقه معتقد هستند که این مراسم ریشه اسطوره‌ای دارد و تنها برای شوخی و سرگرمی میان جوانان محله برگزار می‌شود.

۲_۷_۳_ قه لاروچنی (qelarohe)

این مراسم در روستای «سروپیری» serupiry توسط نوجوانان و کودکان بزرگ برگزار می‌شود. آنها جلوی خانه‌ها می‌روند و با صدای بلند فریاد می‌زنند؛ «ای صاحب خانه به تولد خیر و شر شاد شوید، که منظورشان صاحب فرزند خیر و شر است، اهالی خانه به استقبال آنها می‌روند و به آنها هدیه می‌دهند. مردم منطقه معتقد هستند اجرای این مراسم موجب خوشحالی پیرشالیار می‌شود.» (محمود پور؛ ۱۳۷:۱۳۹۴)

۲_۸_ مراسم قربانی

مراسم قربانی در ایران باستان اهمیت ویژه‌ای داشت. آریایی‌ها برای عناصر اهریمنی قربانی نمی‌کردند، بلکه بیشتر برای الهگان و خدایان سود رسان انجام می‌دادند. این قربانی‌ها بیشتر از همه برای زمین «آناهیتا» چ انجام می‌دادند. «اقوام آریایی برای ستایش طبیعت و عناصر طبیعی، مانند؛ خدایان، رب النوع‌های حاصل خیزی، زمین، وفور نعمت، حامی گله‌ها و چشمه ساران این قربانی‌ها را انجام می‌دادند. آنها حیواناتی مانند گاو، گوسفند، بز، شتر و حتی انسان را تقدیم معبد می‌کردند. این مراسم مذهبی و اعتقادات ماورا الطبیعه نزد بومیان ایران فقط برای تامین مادیات زندگی بوده است. پرستش خدایان برای تقویت حس پرهیزگاری، پاکدامنی یا تامین توشه آخرت نبوده است، بلکه انجام این مراسم مذهبی و تقدیم هدایا و قربانی‌ها برای فراوانی محصول، باران، مساعده، پیروزی جنگ، کامیابی‌های عاشقانه، زیادی اولاد و

دستیابی به موفقیت‌های روزانه انجام می‌دادند.» (راوندی؛ ۷۲-۱۳۵۷:۷۳). در مراسم عید پیرشالیار هر ساله حیواناتی همچون گاو، گوساله، بز، گوسفند و بره را مطابق آیین و روش خود قربانی می‌کنند. قربانی کردن حیوانات در مکانی مشخص انجام می‌شود و در قبال این حیوانات قربانی هیچ گونه پولی دریافت نمی‌شود و این مراسم قربانی بنابر گفته شاهدان در خانه قدیمی پیرشالیار برگزار می‌شود.

۹-۲_ ازدواج مقدس_ عروسی پیرشالیار

قدیمی‌ترین مدارک درباره آیین ازدواج مقدس به هزاره سوم پیش از مسیح و احتمالاً به عصری مقدم بر آن می‌رسد، در اواخر هزاره سوم پیش از مسیح بنابر متولی که از دوره «شولگی shulgi» (۲۰۹۵-۴۸۲۰ ب.م) در دست است، شاه، زیر نام امه _ او شومگل_ انه، کهن نمودگی ازدواج مقدس تموز «موزی» را با ایشتر (اینین_ اینانا) تکرار می‌کرد، مراسم این عید در دوره سومری از پنج عامل تشکیل می‌شود: فراهم آوردن مقدمات، به گرمابه رفتن آیینی، سرودهای عاشقانه خواندن، ازدواج مقدس و تصمیم‌گیری درباره سرنوشت شاه کشور در سال بعد.» (بهار؛ ۱۳۷۵:۴۲۳)

ملا عبدالله در مورد ازدواج پیرشالیار می‌گوید: «زمانی که پیرشالیار آثار دیانت و کیاست از ناصیه او پیراسته بودند و پیر پیران و قطب هر دو جهان گردیده بود، در زمان پادشاهی شاهنشاه ایران آوازه قدرتش را شنید، دخترش که به بیماری جنون مبتلا شده بود را به هورامان اعزام کرد، تا از برکات او سلامت را به دست آورد. وقتی شاهزاده به روستای بلبر رسید احساس می‌کند می‌کند که بهبود یافته است. وقتی شاهزاده به خواب می‌رود، در خواب حضرت پیر را می‌بیند. جایگاه استراحت شاهزاده، در جایی به نام (سروته) که در زبان هورامی یعنی شفا یافته است. بعد وزیر به پیر می‌گوید: شاه دستور داده است که هر کس دخترم را مداوا کند، او را به نکاحش در می‌آورم. اما پیر امتناع می‌کند. اما دختر پادشاه تمام شرایط را قبول می‌کند و با پیر ازدواج می‌کند. پس حضرت پیر برای مصلحت قوم خود ازدواج با شاهزاده را قبول می‌کند و در اول حوت شاهزاده را به عقد خود در می‌آورد. در هورامان این شب را، شب قوم می‌نامند و هر ساله به یاد و بزرگداشت آن عروسی در خانه حضرت پیر، مراسم و جشن برگزار می‌شود. عروسی پیر همزمان با حکومت امیر سعید (امیر جیا شاه) و شرکت عمویوسف و بابا مردوخه و پیر علی و پیرخالد و چند پیر دیگر صورت گرفت.» (هورامی؛ ۳۶۶-۱۳۸۶:۳۶۷)

۲-۱۰_ رقص در مراسم پیرشالیار

همه رقص‌ها در اصل مقدس بودند، یعنی نمونه و الگوی فوق بشری داشته‌اند. هدف از اجرای این رقص ممکن است برای به دست آوردن ذاد و توش بزرگداشت مردگان و یا استقرار نظم موزون در گیتی باشد. حرکات موزون رقص در حیطه ای خارج از زندگی دنیوی و حیات ناسوتی بشر قرار دارد، خواه این حرکات نمایشی باشند، یا اینکه رمزی باشد و نمایانگر حرکت و گردش ستارگان و یا اینکه خود آنها موجب پیدایش اعمال آیینی باشد. به هر حال رقص و پایکوبی همواره یا رفتار نمود جی را تقلید می کند و یا لحظه اساطیری را احیا می کند و در یادها زنده می گرداند. در یک کلام رقص از یک تقلید، یک دوباره امروزمین کردن آن روزگار آغازین است.» (الیاده؛ ۴۳_۱۳۸۴:۴۴).

در آیین اسلام هیچ گونه نمونه و شاهی مبنای رقص و پایکوبی وجود ندارد. اما در آیین زرتشت بنابر شواهدی که باستان شناسان از روی تصاویر حک شده روی مهرهای سنگی کشف کرده اند، رقص و پایکوبی وجود داشته و زنان هم در این رقص ها شرکت داشته است. اما پارت ها در موقع پیروزی در جنگ ها به رقص و پایکوبی می پرداختند و زنان هم در آن مشارکت نداشتند و پیشینه این مر به اعتقاد مبتدایی در غرب ایران باز می گردد. اما رقص مراسم پیرشالیار در شکلی مذهبی و عارفانه برگزار می شود، « رقص، پیرشالیار یک نوع رقص دسته جمعی است، که به آنها احساس مشترک روحانی و عرفانی دست می دهد. مردان شرکت کننده در رقص به صورت دایره ای دستان همدیگر را می گیرند و رهبر این رقص شخصی به نام «سرچویی» آغاز کننده رقص است. در هورپرای (رقص) پیرشالیار، رقصندگان ابتدای پای راست خود را حرکت داده و هنگام بر زمین نهادن سینه و سر و گردن خود را چند درجه خم کرده، سپس به همان حالت اولیه بازگشته، آنگاه پای دیگر خود را هم چنان می کنند. این شیوه به سماع در لرستان بسیار نزدیک است.» (محمودپور؛ ۱۳۹۴:۲۰۰)

در رقص پیرشالیار هر یک از طوایف هورامان جایگاه مشخصی در رقص دارد. کسانی که در رقص شرکت می کنند، هنگام رقص چشمان خود را می بندند تا خلسه روحانی مراسم بر روحشان حاکم شود. نوای دف زن ها شور و حرارت عارفانه ای به دروایش می دهد و دروایش با گفتن «الله الله» به حالت رقص و سماع می روند. دف زنان در این مراسم با زبان هورامی و کوردی اشعاری در مدح پیامبر (ص) و

نتیجہ گیری

این مراسم اگرچه با ورود اسلام به ایران دچار تغییر و تحول شده و رنگ و بوی اسلامی به خود گرفته است، اما همچنان اصالت و قدمت خود را حفظ کرده است. حضور گسترده و خودجوش مردم منطقه در این مراسم و انجام دادن مراحل آن مطابق زمان مشخص شده و در نهایت رقص دسته جمعی درویش و عارفان در این مراسم نشان دهنده اتحاد و پیوستگی مردم منطقه است و همبستگی مردم را نشان

می‌دهد، مراسمی که مختص یک قشر یا طبقه خاصی نیست بلکه تمام مردم از هر قشری به نوبه از سهم خود در این مراسم باشکوه و باستانی شرکت می‌کنند و هر ساله با اجرای مراسم، آن را زنده نگه می‌دارند. انجام این مراسم توسط مردم منطقه بستر مناسبی برای زنده نگه داشتن رمز و نمادها و آیین های باستانی است.

هفتمین همایش پژوهش های علمی علوم اسلامی و انسانی در عصر نوین (نهاد برگزار کننده: بنیاد علمی قانون یار - آموزش و پرورش و سپاه پاسداران کرمانشاه - ۸ اسفند ۱۴۰۳)

منابع و مأخذ

- ییاده، میرچاه، (۱۳۸۱) اسطوره، رویا، راز، تهران، انتشارات: علم
- _____ (۱۳۸۴) اسطوره بازگشت جاودانه، ترجمه، بهمن سرکاراتی، تخران، انتشارات: طهوری
- _____ (۱۳۷۵) مقدس و نامقدس، ترجمه، نصرالله رنگویی، تهران، انتشارات: سروش
- بهار، مهرداد (۱۳۷۵) پژوهشی در اساطیر ایران، تهران، انتشارات : آگاه
- دلپاک، بهرام و گیلانی، نجم الدین (۱۴۰۰) بازمانده آیین ها و جشن های دوران کهن در هورامان و کردستان، مطالعات تاریخ فرهنگی ، پژوهش نامه انجمن ایرانی تاریخ، سال سیزدهم، شماره پنجاهم، صص ۷۷-۱۰۲
- روحانی ، بابا مردوخ، (۱۳۸۲)، تاریخ مشاهیر کورد، جلد اول ، تهران، انتشارات: صدا و سیما
- _روح الامینی، محمود (۱۳۷۶)، آیین ها و جشن های کهن در ایران امروز، تهران ، انتشارات: آگاه
- ستاری ، جلال، (۱۳۷۴)، مجموعه اسطوره و رمز، تهران، انتشارات: سروش
- سحابی، جلیل و دیگران (۱۳۹۷)، نشانه شناسی مراسم آیینی پیرشالیار در منظر فرهنگی هورامان، ماهنامه باغ نظر، صص ۱۷-۳۰
- شیدا، عبدالله، (۱۳۸۳)، تاریخ سلاطین هورامان، سنندج ، انتشارات: پرتو بیان
- شاهسوارانی، وحید و ارغوانی ، شیوا، تحلیل ساختاری و محتوایی رقص پیرشالیار. دانشگاه آزاد اسلامی تهران، همایش بین المللی نوآوری و تحقیق در هنر و علوم انسانی
- صفی زاده، صدیق، (۱۳۷۸)، تاریخ کرد و کردستان، تهران، انتشارات: آینه

- صفریان، کامل، (۱۳۸۵)، یادداشت‌های پیرامون مهرپرستی در کردستان، سنندج، انتشارات: پرتو بیان
- کاوندیش، ریچارد (۱۳۸۷)، اسطوره‌شناسی، دایره‌المعارف مصور اساطیر و ادیان مشهور جهان، ترجمه، رقیه بهزادی، تهران، انتشارات: علم
- مصطفوی، علی اصغر و آناهیتا، (۱۴۰۰)، اسطوره‌های قربانی تهران، انتشارات: امید سخن
- مک کال، هنریتا (۱۳۷۳)، اسطوره بین‌النهرینی، ترجمه: عباس مخبر، تهران، انتشارات: نشر مرکز
- محمودی، سارا (۱۳۱۳)، پیرشالیار هورامان، مریوان، انتشارات: ننه وین
- محمودپور، رئوف، (۱۳۹۴)، پیرشالیار و جشن‌های باستانی پیر در هورامان، تهران، انتشارات احسان
- وان برویین سن، مارتین، (۱۳۹۳)، جامعه‌شناسی مردم کورد، ترجمه ابراهیم یونسی، تهران، انتشارات: پایبند

لوگو سازمان ها و نهادهای علمی، سیاسی و دولتی حامی معنوی هفتمین همایش ملی بیژوهترها علمی علوم اسلامی و انسانی در عصر نوین

اکانت ایتا و ایمیل رسمی همایش جهت ارسال مقاله
Ghanonyar@YAHOO.COM ۰۹۱۰۰۶۳۶۰۰۲

۱۴۰۳/۱۲/۰۸
دانشگاه رازی - سالن همایش دانشکده علوم اجتماعی

جهت همکاری در برگزاری همایش با دبیر اجرایی تماس بگیرید:
خانم دکتر شهلا رضایی ۰۹۱۹۶۷۴۸۶۲۵

معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دیجیتال
 نجات پوشش خبری صداوسیما

